

Čakavischen und des Kajkavischen als integrale, lektale, subsystemhafte Komponenten zur kroatischen Sprache als Ganzes.¹²

Das Ergebnis der vorstehenden Erörterung ist, dass das thematische Problem des betrachteten Artikels von Stjepan Babić mit Hilfe der Anwendung des semiotischen Begriffs einer „emischen Geltung“ lösbar ist.

Schlüsselwörter: kroatische Sprache, kroatische Literatursprache, Kroatisch, Einzelsprache, sprachliche Eigenständigkeit, sprachliche Selbständigkeit, sprachliche Besonderheit, sprachliche Identität, semiotischer Status der Eigenständigkeit, Beurteilung der Ähnlichkeit zwischen Einzelsprachen, Statusverhältnis zwischen Kroatisch und Serbisch, Serbokroatismus, Bestreitung der Eigenständigkeit der kroatischen Einzelsprache, allgemeine Sprachwissenschaft, erkenntnistheoretisches Problem, Platon, Tertullian, Stjepan Babić, allgemeinsprachwissenschaftliche Erklärung, linguistische Beschreibung der kroatischen Literatursprache, sprachliche identifikative Merkmale, typische Merkmale der kroatischen Literatursprache, Sprachnormierung, sprachliche Norm, kroatische Sprachgemeinschaft, kroatisches Volk, kroatische Nation, Alfred N. Whitehead, „delusive perception“, Wahrnehmungstäuschung, ähnlichkeitsbedingte falsche Vorstellung, methodologisches Grundprinzip, erkenntnismäßige Verbindung des erscheinungsmäßigen Wesens eines Gegenstandes mit dessen Verhalten, Kenneth L. Pike, Emität, emische Einheiten, semiotische emische Geltung, Mario Grčević, International Standards Organization, Sprachnorm ISO 639-3, SIL International

¹² Vgl. Mario Grčević, 2023., Razgovor s prof. dr. sc. Marijem Grčevićem o hrvatskom jeziku u normama Međunarodne organizacije za normizaciju (ISO) i djelovanju organizacije SIL International; <https://www.hkv.hr/razgovori/41250-razgovor-s-prof-dr-sc-marijem-grcevicem-o-hrvatskom-jeziku-u-normama-medunarodne-organizacije-za-normizaciju-iso-i-djelovanju-organizacije-sil-international.html>

VRIJEME IŠĆE PROMJENE U OPISU NORMATIVNIH PRIRUČNIKA

Artur Bagdasarov

 ezikoslovci¹ opisuju jezik prema teoriji i praksi na osnovi njegovih vlastitih zakonitosti, a mi često u usporedbi sa sličnim jezikom kao da nema drugih istraživačkih metoda i mogućnosti opisivanja hrvatskoga jezika. Je li hrvatski i danas isti kao jezik prije tridesetak godina pa ga treba stalno vraćati u prošlost? Navest ću nekoliko primjera.

U Struni² je uz jezikoslovni naziv *gramatika* kao dopušteni naziv navedena istoznačnica *slovnica*. Istodobno se u Školskom rječniku hrvatskoga jezika u tiskanom

¹ Predavanje za Međunarodni znanstveni skup Stogodišnjica S. Babića, Oriovac, 9. svibnja 2025.

² Razredba – projekt: Hrvatsko jezikoslovno nazivlje; <http://struna.ihj.hr/naziv/gramatika/51868/#naziv>

izdanju iz 2012. godine i mrežnom izdanju iz 2019. godine nalazi: „gramatika <...> sin. (slovnica) i slovnica v. gramatika“.³

Prema tiskanomu Školskomu rječniku u Uvodu rubrike 3.9.1. Načela obradbe sinonima i antonima može se pročitati:

„Ako se natuknica s v. upućuje na normativno prihvatljiviju natuknicu, ona se kod te natuknice navodi kao sinonim, ali u zagradama kako bi se označilo da se smatra normativno manje prihvatljivom.“ (str. XIX.)

Znači da su *gramatika* i *slovnica* istoznačnice, ali *gramatika* je prihvatljivija, a *slovnica* je manje prihvatljiva ili dopuštena. Treba napomenuti da se u hrvatskoj jezičnoj povijesti već odavno rabe dva naziva, katkad i zajedno: „*gramatika* iliti *slovnica*“. Međutim, *sintaksa* i *skladnja* (*skladnjoslovlje* – Bulcsú László) ili *morfologija* i *oblikoslovlje* u Školskom su rječniku istoznačnice, bez ikakvih normativnih uputnica. Radoslav Katičić je objavio Sintaksu hrvatskoga književnog jezika, 1986.; ²1991.; ³2002., a Ivo Pranjković – Hrvatsku skladnju, 1993., i Drugu hrvatsku skladnju, 2001. Nije jasno zašto bi se u Struni, kao i u pojedinim drugim projektima, nekomu trebalo nešto dopuštati ili zabranjivati ako se tvrdi da je riječ o istoznačnicama? Imamo li pravo samostalno odabrati što nam više odgovara u istoznačnicama? Treba li u standardizaciji pojedinih riječi umjetno stvarati toliko poteškoća, polazeći od toga da je riječ npr. o školskom rječniku? Treba li stalno dodavati i naglašavati da je jedna riječ normativno prihvatljiva ili bolja, a druga da je neprihvatljiva ili manje prihvatljiva; treća preporučena ili nepreporučena; četvrta normativno istovrijedna ili neistovrijedna; peta dopuštena... Ispada da tu nema ni kraja ni konca u moduliranju.

U tiskanom izdanju Školskoga rječnika iz 2012. godine normirano je: *ne ću*, *pogrješka*, *šport*..., a u mrežnom izdanju iz 2019. godine: *neću*, *pogreška*, *sport*... A što ako s vremenom dođe neki novi dužnosnik, kao što je došao SDP-ov ministar Željko Jovanović, pa odluči po vlastitom nahođenju ponovno nešto promijeniti? Ako je tomu kriv, primjerice, izlazak Institutova pravopisa, tada nije jasno – zašto su u tom Pravopisu navedene i jedne i druge riječi, a u Rječniku iz 2019. godine izbrisane su tzv. dopuštene? Mijenja li preporuka istodobno i normu hrvatskoga standardnog jezika? S jedne strane Institutov pravopis iz 2013. godine, koji je odobrilo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta za školu, priznaje normativni status preporučenih i dopuštenih inačica, a s druge pak strane dopuštene inačice u školi isključuje.

„Osim čestitke koju je uputio Institutu, ravnatelju i svima koji su sudjelovali u izradi pravopisa, Jovanović je naglasio kako se u školstvu, upravi i drugdje neće koristiti dopuštena, nego samo preporučena pravopisna rješenja.“ (Željko Jovanović, 2013.)

³ <https://rjecnik.hr/?letter=g&page=14>; <https://rjecnik.hr/?letter=s&page=21>

Zašto sastavljači Institutova školskoga pravopisa tvrde u Napomenama Pravopisu i u javnosti da su „sačuvane i dopuštene inačice“? Ispada da su inačice u jednom školskom priručniku dopuštene, ali zabranjene su u drugim školskim priručnicima. Postiže li se na taj način „pravopisni konsenzus i pomirba između svih hrvatskih jezikoslovaca i pravopisaca“?

Katkad je potkapanje norme u pojedinim riječima nalik jezičnomu ljuljanju tamo-amo: *šport* > *sport* > *šport* i *sport* > *sport*; *pogrješka* > *pogrješka* i *pogreška* > *pogreška*; *glasovanje* > *glasanje*, *glasovanje* i *glasanje* > *glasanje*; *rastavljeno pisanje* > *nesastavljeno pisanje*... Nalikuje jezičnomu zakonu koji su pojedinci isprva podupirali, zatim mu se protivili i na kraju mu, nakon službenoga prihvatanja, javno salutirali. Nedosljednost, a katkad i subjektivizam u umjetnom ubrzavanju procesa kodifikacije pojedinih norma obično ne daje očekivani ishod i loše se u cjelini odražava na jezičnu situaciju.

Ustaljeni naziv *sastavljeno* i *rastavljeno pisanje* zamijenjen je novim – *sastavljeno* i *nesastavljeno pisanje*, ali u Pojmovniku Institutova pravopisa nema ni jednoga ni drugoga naziva. Nema ni naziva – *pravopis*. Međutim, naziv *rastavljeno pisanje* upotrebljava se u knjizi Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku, Zagreb, 2005., str. 147. ili u članku Nekoliko aktualnih problema hrvatske jezične norme, Tabula, 2011., br. 9., str. 94. Naziv je *nesastavljeno pisanje* preuzet iz članka ili knjige Ive Pranjkovića Ogledi o jezičnoj pravilnosti, 2010. Ivo Pranjković rabi oba naziva kao istoznačnice, ali prednost daje nazivu – *nesastavljeno pisanje*. Navest ću nekoliko primjera:

„Od svih pravopisnih pitanja bez sumnje je najkompleksnije *sastavljeno* i *nesastavljeno* (*rastavljeno*) pisanje...“, „U osnovi većine dosadašnjih pravopisnih odredaba o *sastavljenom* i *nesastavljenom* pisanju ...“, „Sljedeći je razlog brojnim lutanjima u tom području vezan za činjenicu da su naši pravopisi s obzirom na *sastavljeno* i *rastavljeno pisanje*...“ (Pranjković, 2010.: 25. – 26.)

Jedni danas pišu – *rastavljeno pisanje*, a drugi – *nesastavljeno pisanje*. S jedne se strane u Institutovu pravopisnom rječniku prednost daje nazivima *dvotočka* i *trotočka* – *dvotočje* > *dvotočka*, *trotočje* > *trotočka*, a s druge su pak stane u Pojmovniku u zagradi kao istoznačnice navedeni *dvotočka* (*dvotočje*), *trotočka* (*trotočje*) (Hrvatski pravopis, 2013.). U Struni su *dvotočka* i *trotočka* preporučeni nazivi, a *dvotočje* i *trotočje* – dopušteni. Zanimljivo je da većina istih autora normativnoga tiskanoga i mrežnoga Školskoga rječnika hrvatskoga jezika iz 2012. i 2019. daje prednost uz pomoć odrednice v. natuknicama *dvotočje*, *trotočje*: „*dvotočka* v. *dvotočje*, *trotočka* v. *trotočje*“, a inačice *dvotočka*, *trotočka* navedene su među zagradama (Školski rječnik 2012.:116., 799.).

Navest ću jedan primjer porabe upravo naziva *dvotočje* i *trotočje* u Natjecanju iz hrvatskoga jezika iz 2016.: „rečenični znakovi: točka, zarez, *dvotočje*, *trotočje*, uskličnik i upitnik“ (Natjecanje iz hrvatskoga jezika, 2016.: 11.). U literaturi na-

tjecanja pri tom je naveden – Hrvatski pravopis, 2013. Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Nije jasno koja je uputnica (v.) normativno bolja. Je li uzeto u obzir „načelo jednostavnosti“ o kojem se piše u Predgovoru Institutova pravopisa? Je li moguće da je jedan normativni školski priručnik, većinom istih autora i istoga izdavača, u proturječju s drugim školskim priručnikom? Poraba je naziva *dvotočja* i *dvotočke*, *trotočja* i *trotočke* i u hrvatskim rječnicima vrlo šarolika. Prema mnijenju J. Nemeth-Jajić:

„... još nije postignuto suglasje o normativnom statusu dvotočja i dvotočke, trotočja i trotočke, nazivi se dvotočje i trotočje ne bi smjeli potiskivati iz suvremene uporabe.“ (Nemeth-Jajić, 2022.: 132.)

Dvostrukosti ne samo u pravopisu nego i u strukovnom nazivlju nisu poželjne jer destabiliziraju normu. Nazivlje u normativnim priručnicima ne bi trebalo stalno skakati tamo-amo, potrebna mu je stabilnost. Nestabilnost, nedosljednost i nesređenost u procesu standardizacije i kodifikacije pojedinih riječi nanose štetu jezičnom razvoju.

U Hrvatskom mrežnom rječniku – Mrežniku, u Uputama za obrađivače piše:

„1. Vodičev je koji pripada vodiču, odrasloj osobi bez obzira na spol ili muškarcu koji vodi ljude kroz nepoznata mjesta ili krajeve ... 2. Vodičev je koji pripada vodiču, odrasloj osobi bez obzira na spol ili muškarcu koji vodi i/ili obučava pse“.

Slično je i ovo:

„vojnik 1. vojn. osoba ili muškarac koji služi u vojsci bez obzira na čin 2. vojn. osoba ili muškarac bez čina koji služi u vojsci“ (Hrvatski mrežni rječnik, 2018.: 10.,12.).

Ponajprije bih naveo primjer iz jednog hrvatskog sela kojim me je vodio dječak, inače moj vodič, a pričao mi je o svojem malom selu, crkvi i pojedinim znamenitostima, a u mojem dvorištu isto znam dječaka, koji svaki dan vodi i obučava svojega psa. Drugim riječima, nisu još odrasle osobe i ne bih ih nazvao muškarcima. S druge pak strane, htio bih pitati, a zar muškarac nije osoba? Prema tomu naputku u Mrežniku ispada da je *vojnik* čovjek bez obzira na spol i dob ili muška osoba. Osoba i muškarac nije jedno te isto. A što ćemo tada s *vojnikinjom* koja isto služi u vojsci? Prema toj logici *vojnikinja* je *osoba* ili *žena*. Osoba je pojedinačno ljudsko biće, čovjek muškoga ili ženskoga spola, treba li još u definiciji riječi dodavati da je muškarac, tj. osoba muškoga spola? Slični štetnom pleonazmu o kojem autorice često pišu. Međutim, u mrežnom izdanju Školskoga rječnika za *vojnik* imaju samo „osoba koja je...“, bez isticanja *muškarca*, a za *vojnikinju* – „žena koja...“ (Školski rječnik, 2019.). A isto je i u Školskom rječniku i Mrežniku uz natuknice *akrobat* i *akrobatkinja*. Ne razumijem što tim žele pokazati porabniku – ravnopravnost žena i muškaraca ili rodnu ideologiju. Osobe su ili muške ili ženske. To što npr. pojedina nebinarna osoba možda ne zna je li muško ili žensko, problem je njezine psihe.

Navest ću nekoliko savjetničkih natuknica iz Školskoga rječnika:

akcioni → *akcijski*; *aktuelan* → *aktualan*; *ambasador*, v. *veleposlanik*; *apoteka*, v. *ljekarna*; *armija*, 1. → *vojska*; *barjak* → *zastava*; *biber* → *papar*; *biblioteka*, v. *knjižnica*; *bure*, v. *bačva*; *ciferšlus* → *smičak*; *čađ* → *čađa*; *četinar* → *četinjača*; *čuška* → *pljuska*; *delfin* → *dupin*; *dinstati* → *pirjati*; *dozvoliti* → *dopustiti*; *filter* → *filtar*; *fotelja*, v. *naslonjač*; *front* → *fronta*; *gest* → *gesta*; *jorgan* → *poplun*; *kanalizacioni* → *kanalizacijski*; *kasarna* → *vojarna*; *kičma* → *kralježnica*; *komanda*, 1. → *zapovijed*, 2. → *zapovjedništvo*; *koncentracioni* → *koncentracijski*; *naučni* → *znanstveni*; *nauka* → *znanost*; *operacioni* → *operacijski*; *oslobodilac* → *osloboditelj*, *posjeta* → *posjet*; *pozicioni* → *pozicijski*; *rešo* → *kuhalo*; *rukovodilac* → *rukovoditelj*; *saopćenje* → *priopćenje*; *spisak* → *popis*; *štampa* → *tisak*; *takmičar* → *natjecatelj*; *talas* → *val*; *upliv* → *utjecaj*; *utisak* → *dojam*; *vanredan* → *izvanredan*; *veče* → *večer*; *ventilacioni* → *ventilacijski*; *vikler* → *uvijač*; *vo* → *vol*; *voz* → 2. *vlak* i sl. (Bagdasarov, 2015.: 150.).

Zar se i danas, nakon tridesetak godina hrvatski jezik dijeli u priručnicima na „svoj“ i „tuđi“?

Za natuknice u Školskom rječniku kaže se da su sastavljene „od udžbeničkih tekstova svih predmeta za više razrede osnovne škole i za srednju školu, osnovno-školske i srednjoškolske lektire...“ (Školski rječnik, 2012.: XIII.; 2019.). Znači li to da se tada i danas u školskim udžbenicima i lektiri rabe riječi *akcioni*, *ventilacioni*, *delfin*, *nauka*, *vo*, *voz* i sl.? Stvara se dojam da školarac pohađa školu ili proučava hrvatski jezik iz razdoblja zajedničke države ili odmah nakon njezina raspada pa mu treba pojasniti koje riječi pripadaju upravo hrvatskomu jeziku, a koje drugomu.

Na temelju iznesenoga smatram da je potrebno odvojiti normativne priručnike od jezičnih savjetnika, rječnika razgovornoga jezika i rječnika stranih riječi. Stalno iste stare preporuke prelaze iz jednih tiskanih i mrežnih priručnika u druge bez potrebne raščlambe suvremenoga stanja hrvatskoga standardnoga (književnoga) jezika i njegove norme u 21. stoljeću. Treba li neprestance vrtjeti jedno te isto bez proučavanja suvremenoga stanja hrvatskoga standardnoga (književnoga) jezika i njegove upotrebe? Tijekom mnogih godina opetuju se jedne te iste preporuke, pogriješke ili nepravilnosti koje kao da desetljećima postoje u suvremenom jeziku, a mi stalno govorimo da ih ne valja rabiti. Drugim riječima, umjetno se oživljavaju pojedinosti jezika iz prošloga stoljeća, iznova ponavljaju isti jezični savjeti koji su već odavno poznati i jasni kao dan (Bagdasarov, 2024.: 147. – 148.).

Nadam se da će Odbor za normu hrvatskoga standardnog jezika pri HAZU početi raditi sukladno jednoj od svojih zadaća: „donošenje preporuka o daljnjem normiranju hrvatskoga standardnog jezika u onim pitanjima gdje u normi postoje ili nastanu nedoumice“ (Odbor za normu hrvatskoga standardnog jezika). Da bi se suvremeni hrvatski priručnici mogli okarakterizirati boljima i uspješnijima, potrebni su im koordinacija, dogovor i zajedništvo kroatista i njihovih jezikoslovnih ustanova u sklopu Odbora za normu hrvatskoga standardnog jezika.

I na kraju, htio bih možda preporučiti daljnju preradb u izradbu pouzdanijih normativnih priručnika za hrvatski standardni jezik. Hrvatski standardni jezik po-

seban je i osebujan sustav i treba ga opisivati polazeći od današnjega stanja njegova normativnoga razvoja u 21. stoljeću i to prema pravilima i zakonitostima njega samoga. Jezik je jedno od svojstava i obilježja osebujnosti državnoga suvereniteta.

Literatura

- Artur Bagdasarov, 2015., O Školskom rječniku s normativne strane, *Filologija*, br. 65., str.149. – 156.
- Artur Bagdasarov, 2024., Normativne preporuke u hrvatskim rječnicima, u zborniku *Čuvar hrvatskoga jezika*, Zbornik u čast Stjepanu Babiću, Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, str. 147. – 156.
- Hrvatski pravopis, 2013., Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, <http://pravopis.hr/>
- Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik, rujan 2018., Upute za obrađivače, <http://ihj.hr/mreznik/uploads/upute.pdf>
- Željko Jovanović, 2013., U školama će se pisati ‘neću’, a ne ‘ne ću’, *Večernji list*, 5. lipnja 2013., <https://www.vecernji.hr/vijesti/zeljko-jovanovic-u-skolama-ce-se-pisati-necu-a-ne-ne-cu-565051>
- Natjecanje iz hrvatskoga jezika, Programski sadržaji za svaku kategoriju Natjecanja, AZOO, <https://www.azoo.hr › images › Natjecanja> 2016.
- Jadranka Nemeth-Jajić, 2022., U prilog dvotočju i trotočju, *Jezik*, god. 69., br. 4., str. 125. – 134.
- Odbor za normu hrvatskoga standardnog jezika, <https://www.info.hazu.hr/odbori/odbor-za-normu-hrvatskoga-standardnog-jezika/>
- Ivo Pranjković, 2010., *Ogledi o jezičnoj pravilnosti*, Disput, Zagreb
- Struna. Hrvatsko strukovno nazivlje, <http://struna.ihj.hr/>
- Školski rječnik hrvatskoga jezika, 2012., IHJ i ŠK, Zagreb
- Školski rječnik hrvatskoga jezika, 2019. <https://rjecnik.hr/?letter=g&page=14>; <https://rjecnik.hr/?letter=s&page=21>; <https://rjecnik.hr/search.php?q=vojniki>; <https://rjecnik.hr/search.php?q=vojnikinija>.

Sažetak

Artur Bagdasarov, sveučilišni profesor u miru

UDK 811.163.42, pregledni rad

<https://doi.org/10.22210/jezik.2025.72.09>

primljen 11. ožujka 2025., prihvaćen za tisak 30. travnja 2025.

Time Calls for Change in the Description of Normative Textbooks

The paper analyzes, based on individual entries in contemporary normative textbooks (School Dictionary of the Croatian Language, Croatian Orthography, Croatian Professional Terminology, Croatian Online Dictionary), their definitions and normative references. Sometimes inconsistency, disorder and illogicality are evident in the description of individual principles of the normative hierarchy of recommended and permitted versions. It is

proposed not to describe and publish contemporary normative manuals using the method of constant advice and comparison of one's own language with related ones, but to start from the current linguistic situation of normative development in the 21st century, according to the norms, rules and laws of the Croatian language itself. Language is one of the properties and characteristics of the distinctiveness of state sovereignty.

Keywords: Croatian standard language norm, normative textbooks of the Croatian language

ODSTUPANJA OD PRAVOPISENE NORME U BILJEŽENJU VOKATIVA

Alen Orlić

Uvodno o vokativu

 vokativ¹ je padež koji se po odnosu prema ostalim riječima u rečenici ubraja s nominativom u nezavisne padeže s kojima „ne dolazi nijedan prijedlog jer su to samostalni padeži koji ne znače odnose“ (Barić i dr., ⁴2005.: 102.), a pripisuje mu se i veća samostalnost nego nominativu (Silić, Pranjković, ²2007.: 200.) te bi se u skladu s pravopisnom normom zbog svoje rečenične samostalnosti u pisanom tekstu uvijek trebao odvajati od ostalih rečeničnih dijelova zarezom (ako se nalazi na početku rečenice ili na kraju rečenice) ili zareзима (ako se nalazi unutar rečenice). Riječ u vokativu katkad može biti i samostalna rečenica koja uglavnom završava uskličnikom ili rjeđe točkom. Vokativ se prije svega upotrebljava za dozivanje ili obraćanje, a otud mu dolazi i naziv: lat. *vocare* – zvati, pozivati (Butt, 2006.: 14.). Određivanje vokativa kao padeža potječe iz klasičnih jezika „u kojima se oblik za dozivanje tvori sufigiranjem uzvika na imeničku bazu“, a tako je i u hrvatskom standardnom jeziku u kojem se vokativ „gradi [se] sufigiranjem gramatema na bazu, kao i svi ostali padežni oblici“ (Marković, 2012.: 256.).

Vokativ u suvremenim pravopisima hrvatskoga jezika

U pravopisima hrvatskoga jezika vokativ se redovito spominje u pravilima koja se odnose na bilježenje rečeničnih znakova zareza i uskličnika.² Budući da je vo-

¹ Predavanje na Međunarodnom znanstvenom skupu Stogodišnjica Stjepana Babića, Oriovac, 9. svibnja 2025.

² U Hrvatskom pravopisu, usklađenom sa zaključcima Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika, vokativ se spominje i u pravilima koja se odnose na bilježenje upitnika: „Kad je vokativ na kraju rečenice, obično se stavlja uskličnik, ali ako dolazi iza upitne rečenice, može se staviti i upitnik: – *Kamo ćeš, Andro?* – *Otkud tebi svračići u to doba, vještice stara?*“ (Babić, Moguš, 2010.: 81.).